

"به نام یکتای مهربان"

زن در آیات قرآن کریم

پژوهشی با مبنای شناختی، با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا

نویسنده و پژوهشگر: حمدرضا کشاورز

زمستان ۱۳۹۰

سرشناسه: کشاورز، احمدرضا، ۱۳۶۲-

عنوان و نام پدیدآور: زن در آیات قرآن کریم: پژوهشی جامعه‌شناختی، با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا / نویسنده و پژوهشگر: احمدرضا کشاورز
مشخصات نشر: مشهد: سخن گستر، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.

شابک: 978-600-247-434-6

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۷۲-۱۷۵.

عنوان دیگر: پژوهشی جامعه‌شناختی، با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا.

موضوع: زنان در قرآن

موضوع: زنان -- جنبه‌های قرآنی

موضوع: زنان -- وضع اجتماعی -- جنبه‌های مذهبی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ک ۵ ۹ / ۱۰۴ BP

رده بندی دیو: ۲۹۷/۱۵۹

شماره کتابخانه: ۳۶۳۱۴۹۹

انتشارات سخن گستر

مشهد - خیابان ابن‌سینا - مقابل ابن‌سینا ۱۲ - شماره ۱۹

تلفن: ۳۸۴۳۹۹۵۵

www.Sokhangostar.com

نام کتاب: زن در آیات قرآن کریم (پژوهشی جامعه‌شناختی، با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا)

نویسنده و پژوهشگر: احمدرضا کشاورز

طرح جلد: محمد امین عطایی مهر

شمارگان: ۵۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۵

چاپ: میثاق

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۷-۴۳۴-۶

چکیده

در این پژوهش، پژوهشگر ابتدا به با بررسی تمامی آیات قرآن، به شناسایی و استخراج آیاتی می پردازد که زنان را مورد اشاره و توصیف قرار داده است؛ سپس با به کار گیری تکنیک تحلیل محتوای کمی و بر اساس چارچوب مفهومی و تئوریک، و همچنین بررسی استقرایی آیات، به شناسایی و بررسی مفاهیم اجتماعی مرتبط با زنان شامل: ارزش ها، هنجار ها، نقش ها، پایگاه اجتماعی، طبقه ی اجتماعی، کنش های اجتماعی و الگوهای مرجع زنان در قرآن می پردازد. در این پژوهش با در نظر گرفتن آیات و در برخی موارد مضامین درون آیات به عنوان واحد ثبت، کدگذاری بر اساس دسته بندی های ایجاد شده در کدنامه صورت گرفت و داده های کارگیری نرم افزار spss، خروجی حاصل از ثبت کدها، دریافت شد.

یافته های تحقیق چنین حکایت می کند که در میان ارزش ها، ارزش های غیر مادی و از این میان نیز ارزش های دینی و اخلاقی بسیار بیشتر از سایر ارزش ها مورد توجه بوده است. در اشاره به ضد ارزش ها نیز ضد ارزش های اخلاقی و پس از آن دینی مورد توجه قرار داشته است و در بررسی دیگر نیز جنس این نوع ارزش ها بیشتر از نوع ارزش های غایی بوده است تا ارزش های ابزاری. هنجار های مربوط به زنان نیز بیشتر از نوع هنجار های دینی بوده و در روبرو شدن با هر که بر مبنای نوع مجازات هنجار صورت گرفت، مجازات ها بیشتر شکل الهی داشتند تا اجتماعی. کنش ها حول نیز برای زنان از فراوانی بیشتری نسبت به نقش های محقق برخوردار بود. پایگاه های اجتماعی نیز در رتبه بندی اجتماعی، بیشتر بر مبنای منابع معرفتی و دارایی فرهنگی بوده و موقعیت اجتماعی بیشتر زنان مورد اشاره، مربوط به زنان در خانواده ی پیامبران الهی بوده است.

زنان در بسیاری از آیات در طبقه ی حاکم به تصویر کشیده شده بودند. کنش های زنان نیز بیشتر از جنس کنش های ابزاری و اغلب شکل فردی داشت. الگوهای مثبت زن بیش از الگوهای منفی مورد اشاره بودند که در میان الگوهای مثبت، حضرت مریم و در میان الگوهای منفی، همسر حضرت لوط، بیشترین فراوانی در توصیف آیات را داشتند. همچنین در فرآیند انجام این پژوهش بررسی مقولاتی دیگر در رابطه با نوع و

چکیده

در این پژوهش، پژوهشگر ابتدا به با بررسی تمامی آیات قرآن، به شناسایی و استخراج آیاتی می‌پردازد که زنان را مورد اشاره و توصیف قرار داده است؛ سپس با به کارگیری تکنیک تحلیل محتوای کمی و بر اساس چارچوب مفهومی و تئوریک، و همچنین بررسی استقرایی آیات، به شناسایی و بررسی مفاهیم اجتماعی مرتبط با زنان شامل: ارزش‌ها، هنجارها، نقش‌ها، پایگاه اجتماعی، طبقه‌ی اجتماعی، کنش‌های اجتماعی و الگوهای مرجع زنان در قرآن می‌پردازد. در این پژوهش با در نظر گرفتن آیات و در برخی موارد مضامین درون آیات به عنوان واحد ثبت، کدگذاری بر اساس دسته‌بندی‌های ایجاد شده در کدنامه صورت گرفت و با کارگیری نرم افزار **spss**، خروجی حاصل از ثبت کدها، دریافت شد.

یافته‌های تحقیق چنین است: می‌کند که در میان ارزش‌ها، ارزش‌های غیر مادی و از این میان نیز ارزش‌های دینی و اخلاقی بسیار بیشتر از سایر ارزش‌ها مورد توجه بوده است. در اشاره به ضد ارزش‌ها نیز ضد ارزش‌های اخلاقی و پس از آن دینی وارد توجه قرار داشته است و در بررسی دیگر نیز جنس این نوع ارزش‌ها بیشتر از نوع ارزش‌های غایب بوده است تا ارزش‌های ایزاری. هنجارهای مربوط به زنان نیز بیشتر از نوع هنجارهای دینی بوده و در رویکرد دیگر که بر مبنای نوع مجازات هنجار صورت گرفت، مجازات‌ها بیشتر شکل الهی داشتند تا اجتماعی. نقش مؤهل نیز برای زنان از فراوانی بیشتری نسبت به نقش‌های محقق برخوردار بود. پایگاه‌های اجتماعی بر در رتبه‌ی اجتماعی، بیشتر بر مبنای منابع معرفتی و دارایی فرهنگی بوده و موقعیت اجتماعی بیشتر زنان مورد اشاره، مربوط به زنان در خانواده‌ی پیامبران الهی بوده است.

زنان در بسیاری از آیات در طبقه‌ی حاکم به تصویر کشیده شده بودند. کنش‌های زنان نیز بیشتر از جنس کنش‌های ایزاری و اغلب شکل فردی داشت. الگوهای مثبت زن بیش از الگوهای منفی مورد اشاره بودند که در میان الگوهای مثبت، حضرت مریم و در میان الگوهای منفی، همر حضرت لوط، بیشترین فراوانی در توصیف آیات را داشتند. همچنین در فرآیند انجام این پژوهش بررسی مقولانی دیگر در رابطه با نوع و

فضای انتقال پیام ها نیز مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این بررسی ها نیز چنین حکایت می کند در غالب آیات مورد اشاره به زنان، زنان مخاطب مستقیم پیام ها نبودند؛ همینطور از لحاظ وابستگی شخصیتی و تابعیت زن نیز، با اختلافی نه چندان زیاد، زنان بیشتر در وضعیتی مستقل توصیف شده بودند که این به سبب توصیف داستانی شخصیت های زن در قرآن بوده است. به غیر از چند آیه که زنان به عنوان همسران بهشتی و یا در مقام فرشتگان و دختر خداوند و جتیان از سوی مشرکان خوانده می شدند، در غالب آیات قرآن در امور مربوط به تصویر کشیده شده بودند.

از لحاظ فضاء توصیفی پیام ها نیز یافته های حاصل از پژوهش بیانگر این بود که با کمینه تفاوتی، فضای توصیف آیات مورد اشاره به زنان، فرمی روایی و داستانی داشته است که وجود شخصیت های زن در این توصیف های داستانی، از مهم ترین معیار در میزان و کیفیت استخراج مفاهیم اجتماعی مرتبط با زنان در قرآن را، داشته است. همچنین در این بررسی از تحلیل دوئیمدی در ارتباط با چگونگی انتقال پیام آیات و مفاهیم اجتماعی، جهت توصیف دقیق تر و شایسته تر بهره گرفته شده است. در نهایت نیز چنین نتیجه می شود که تنوع مفاهیم و الگوها برای زنان در قرآن، بیانگر این است که به زنان و اهمیت تعالی شخصیت معنوی زن در جامعه است و در تحلیل نهایی آیات قرآن در ارتباط با زنان می توان گفت که این محتوا در رویکرد به زنان دارای انتظام در عناصر و تدبیری هدفمند از سوی فرستنده پیام ها است که نتایج این پژوهش سندی بر اثبات این واقعیت شده است.

واژگان کلیدی: قرآن، زن، زن در قرآن، تحلیل محتوا، ارزشهای زنان، هنجارهای زنان، نقش زنان در قرآن.

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار محقق
۲	فصل اول
۳	۱- کلیات
۳	۱-۱ مقدمه : بحث
۵	۱-۲ بیان مسئله
۹	۱-۳ اهمیت و ضرورت محقق
۱۰	۱-۴ اهداف پژوهش
۱۱	۱-۵ پرسش های تحقیق
۱۲	۱-۶ تعاریف اولیه
۱۳	فصل دوم: بررسی سوابق نظری و تجربی موضوع
۱۴	مقدمه ی فصل
۱۴	۱-۲ سوابق نظری
۱۴	۱-۲-۱ مباحث مفهومی
۱۴	۱-۲-۱-۱ توصیف مختصری از قرآن
۱۸	۱-۲-۱-۲ مباحث نظری
۱۸	۱-۲-۱-۲-۱ مقدمه ی بحث

- ۱۸-۲-۱-۱-۲ تعاریف نظری از مفاهیم اجتماعی..... ۱۸
- ۱۸-۲-۱-۱-۲ ارزش..... ۱۸
- ۲۱-۲-۱-۱-۲ هنجار..... ۲۱
- ۲۴-۲-۱-۱-۲ نقش اجتماعی..... ۲۴
- ۲۸-۲-۱-۱-۲ جایگاه و منزلت اجتماعی..... ۲۸
- ۳۰-۲-۱-۱-۲ نقش اجتماعی..... ۳۰
- ۳۱-۲-۱-۱-۲ کنش اجتماع..... ۳۱
- ۳۲-۲-۱-۱-۲ الگوی نقش..... ۳۲
- ۳۲-۱-۲ آثار نظری..... ۳۲
- ۳۲-۲-۱-۲ آثار نظری داخلی..... ۳۲
- ۳۲-۱-۲-۱-۲ حقوق زن در آیات قرآن..... ۳۲
- ۳۴-۲-۱-۲-۱-۲ الگوهای زن در قرآن..... ۳۴
- ۳۶-۲-۱-۲-۱-۲ جایگاه، مقام و موقعیت زن در قرآن..... ۳۶
- ۳۷-۲-۱-۲-۱-۲ هویت زن در قرآن..... ۳۷
- ۳۸-۲-۱-۲-۱-۲ تکالیف و وظایف زن در آیات قرآن..... ۳۸
- ۳۹-۲-۱-۲-۱-۲ آثار نظری خارجی..... ۳۹

۴۳	۲-۲ آثار غیر نظری.....
۴۴	۱-۲-۲ آثار داخلی.....
۴۴	۱-۱-۲-۲ الگوهای زن در قرآن.....
۴۶	۲-۱-۲-۲ جایگاه، مقام و موقعیت زن در قرآن.....
۴۹	۱-۲-۲ هویت زن در قرآن.....
۵۱	۴-۱-۲-۲ و تالیف و تکلیف زن در رابطه با حضور اجتماعی وی.....
۵۵	۵-۱-۲-۲ مفاهیم اجتماعی در قرآن.....
۵۶	۲-۲-۲ آثار خارجی.....
۶۱	جمع بندی از آثار نظری داخلی.....
۶۱	جمع بندی از آثار نظری خارجی.....
۶۲	جمع بندی از آثار داخلی.....
۶۳	جمع بندی از آثار خارجی.....
۶۴	فصل سوم روش تحقیق.....
۶۵	۱-۳ روش پژوهش.....
۶۵	۱-۱-۳ تکنیک سنجش.....
۶۵	۱-۱-۱-۳ طرح تحلیل محتوا.....

- ۶۶..... ۲-۱-۳-۳ تعریف محتوای مربوطه
- ۶۶..... ۳-۱-۱-۳ گستره ی تحقیق
- ۶۶..... ۴-۱-۱-۳ فرم پیام های مورد تحلیل
- ۶۷..... ۵-۱-۱-۳ طبقه بندی
- ۶۷..... ۶-۱-۱-۳ متغیژنش شده جهت تحلیل
- ۶۷..... ۷-۱-۱-۳ واحد ثبت
- ۶۷..... ۲-۳ تعریف عملیاتی مفاهیم
- ۶۷..... ۱-۲-۳ ارزش و ضد ارزش
- ۷۲..... ۲-۲-۳ هنجار
- ۷۴..... ۳-۲-۳ نقش اجتماعی
- ۷۵..... ۴-۲-۳ پایگاه اجتماعی
- ۷۷..... ۵-۲-۳ طبقه ی اجتماعی
- ۷۸..... ۶-۲-۳ کنش اجتماعی
- ۷۹..... ۷-۲-۳ الگوی نقش
- ۸۰..... ۸-۲-۳ نوع خطاب به زنان
- ۸۰..... ۹-۲-۳ مستقل و تبعی بودن شخصیت زن

- ۸۰..... ۳-۲-۱۰ جایگاه مورد اشاره به زن.....
- ۸۰..... ۳-۲-۱۱ فضای توصیفی زنان.....
- ۸۱..... ۳-۳ نوشتن کدنامه، دستورالعمل کدگذاری و تهیه فرم ثبت.....
- ۸۱..... ۳-۳-۱ نوشتن کدنامه.....
- ۸۱..... ۳-۳-۲ دستورالعمل کدگذاری.....
- ۸۱..... ۳-۳-۳ فرم ثبت.....
- ۸۱..... ۳-۴ مشخص کردن جامعه آماری و نمونه گیری.....
- ۸۲..... ۳-۵ قابلیت اعتماد نهایی و پایایی.....
- ۸۳..... فصل چهارم: گزارش یافته ها.....
- ۸۴..... مقدمه.....
- ۸۵..... ۴-۱ ارزش های اجتماعی و ضد ارزش ها.....
- ۹۳..... ۴-۲ هنجارهای اجتماعی.....
- ۹۶..... ۴-۳ نقش های اجتماعی.....
- ۹۹..... ۴-۴ پایگاه های اجتماعی.....
- ۱۰۲..... ۴-۵ طبقات اجتماعی.....
- ۱۰۴..... ۴-۶ کنش های اجتماعی.....

۱۰۷.....	۷-۴ الگوهای نقش.....
۱۱۲.....	۸-۴ نوع خطاب.....
۱۱۸.....	۹-۴ مستقل و تبعی بودن شخصیت زن.....
۱۱۸.....	۱۰-۴ جایگاه مورد اشاره به زن.....
۱۲۳.....	۱۱-۴ فضای روضه آیات.....
۱۳۰.....	فصل پنجم جمع بندی - نتیجه گیری.....
۱۳۱.....	جمع بندی.....
۱۳۵.....	نتیجه گیری.....
۱۳۶.....	برخی مشکلات پیش روی این پژوهش.....
۱۳۷.....	پیشنهادها.....
۱۳۹.....	پیوست ها.....
۱۷۲.....	منابع و مأخذ.....

پیشگفتار محقق

سپاس آن منان را که سعادت نصیب نمود که در تداوم پیمایش گریز از جهل و بی‌خردی، پای در راهی نهم که نه چندان شایسته‌ی آن بودم، که بار معنوی چنین رساله‌ای، رسالتی شد که همراه بر دوشم سنگینی می‌کرد، و در طی چنین مسیری فراز و فرودها پیش روی قرار داشت که بسیار آزمون نمودم و آزمون شدم و آروین نمودم که منتج به دستاوردهایی شد که اگر چه رساله‌ی پایانی برای یک دوره‌ی تحصیلی، بهانه‌ی خلق آن گشت، اما ترسیم افقی روشن برای آینده و سرآغازی برای زیست‌دوباره بود، چنان که هر یک در طول زندگی به تکرار می‌میریم و بارها متولد می‌شویم و اغلب در نماییم؛ و آنچه در این تحقیق پیش رو قرار گرفته، تنها جزء کوچکی از همه‌ی آن چه است که انجام این تحقیق، سبب حصول آن گشت.

این نوشتار را دستاویزی قرار دادم که از اساتید عزیز و ارجمندم، سرکار خانم دکتر مژگان عظیمی هاشمی که تَخشایی، تَحَنُّن و إِشْفَاقِ شاعر، حواره‌ی ظلال، پشینیان و سبب اعتلای من و ارتقای سطح علمی این پژوهش بود و همچنین آقای دکتر... که مشاورت ارزنده‌ی ایشان از انتخاب موضوع تا اِستِتام، بسیار بدعت‌گذار و یاری‌دهنده بود، نهایت آبرودانی را داشته باشم و سعادت، سلامت و موفقیت روز افزون را از پروردگار متعال برای ایشان، تمنا دارم.

احمد رضا کشاورز